УДК 81’255.4:821.511.141-1=161.2
DOI 10.58423/2786-6726/2026-3-245-260
ISSN 2786-6726 (Online), ISSN 2786-6718 (Print)

Надійшла до редакції: 19.06.2026
Схвалено до друку: 13.09.2026
Опубліковано: 30.10.2026

Барань Єлизавета, Берта Елеонора

Новий переклад угорської поезії Дюли Ійеша «Egy mondat a zsarnokságról» українською мовою

1. Актуальність

Свого часу в Україні побачило світ чимало перекладів угорської класичної поезії. Це й збірки найвідоміших митців-класиків – Шандора Петефі, Яноша Араня, Аттіли Йожефа, Ендре Аді та ін., це також антології з вибраними поезіями поетів різних періодів («Угорська арфа», 1970; «Хвиля Балатону», 1983), чимало з яких опубліковано на сторінках української періодики, зокрема журналу іноземної літератури «Всесвіт» та ін. Було створено школу закарпатського перекладу, це перекладачі, які досконало володіли обома мовами (Ю. Шкробинець, І. Мегела, С. Панько та ін.).

Однак упродовж останніх десятиліть кількість публікацій на цьому терені суттєво зменшилася, як, зрештою, і прозових творів, що можна пояснити низкою різних причин. Натомість до 200-річчя з дня народження Шандора Петефі (2023) було вкотре перевидано українською та угорською мовами презентабельні ювілейні видання: «Шандор Петефі. Вибрані поезії» у перекладі Л. Первомайського, поема «Витязь Янош» у перекладі Ю. Шкробинця; білінгвальне видання поеми «Апостол» (видавництво «Карпати»).

На тлі означеної тенденції окремої уваги заслуговує творчість Дюли Ійеша – класика угорської літератури, чия найзнаковіша поезія «Egy mondat a zsarnokságról» (1950) досі не мала повного українського перекладу. Здійснений 2025 року переклад Лесі Мушкетик під назвою «Слово про тиранію», опублікований у журналі «Всесвіт», заповнює цю лакуну. Актуальність

© 2026 Автор(и). Ця стаття опублікована у відкритому доступі та поширена на умовах Creative Commons Attribution 4.0 License (CC BY 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

студіювання цього перекладу зумовлена не лише його новизною, а й напрочуд злободенним звучанням твору в наші часи, коли в багатьох країнах світу існує загроза відходу від демократії, а суспільства дедалі частіше стикаються з ознаками авторитаризму, тому дослідження перекладацьких стратегій відтворення такого тексту становить науковий інтерес.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Життєвий і творчий шлях Дюли Ійеша, а також загальний контекст угорської літератури висвітлено в праці Андраша Гьорьомбеї «Історія угорської літератури» в перекладі Лесі Мушкетик (Гьорьомбеї, 1997), а докладну біографію письменника подає угорськомовна монографія Ґези Ваші (Vasy, 2002). Теоретичні засади й практичний досвід перекладу з угорської мови українською узагальнено в монографії Лесі Мушкетик (Мушкетик, 2006), яка становить методологічне підґрунтя для аналізу перекладацьких трансформацій у цій статті. Проблематику граматичних трансформацій під час художнього перекладу з угорської мови українською, зокрема на матеріалі відмінкових форм, розглянуто в статті Оксани Талабірчук, результати якої суголосні з висновками пропонованого дослідження щодо відтворення інесива та сублатива (Талабірчук, 2024). Літературознавчий аналіз самої поезії «Слово про тиранію», її образної системи та історичного контексту здійснив угорський дослідник Бела Помагач (Pomogáts, 2024). Водночас перекладознавчого аналізу нового українського перекладу цього твору досі не проводили, що й зумовлює новизну та доцільність пропонованої статті.

3. Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в аналізі нового українського перекладу поезії Дюли Ійеша «Слово про тиранію» (Egy mondat a zsarnokságról, 1950), здійсненого Лесею Мушкетик під назвою «Слово про тиранію» (2025), та висвітленні перекладацьких рішень, застосованих для відтворення художньої своєрідності оригіналу.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- окреслити життєвий і творчий шлях Дюли Ійеша в контексті угорської літератури XX століття;
- простежити історію створення та публікації поезії «Слово про тиранію», зокрема обставини її багаторічного замовчування;
- проаналізувати художню структуру твору, побудовану на наскрізному рефрені «там живе тиранія»;

– схарактеризувати перекладацькі рішення Лесі Мушкетик – вибір вільного вірша, часткове збереження римованості засобом компенсації, відтворення специфічних угорських граматичних форм (інесива та сублатива);
– проілюструвати на конкретних прикладах перекладацькі трансформації, застосовані для передачі експресії та емоційної напруги першотвору.

4. Матеріал дослідження

Матеріалом дослідження слугували текст поезії Дюли Ійеша «Egy mondat a zsarnokságról» (1950) угорською мовою та її повний український переклад, здійснений Лесею Мушкетик під назвою «Слово про тиранію» й опублікований 2025 року в журналі іноземної літератури «Всесвіт» (Ійеш, 2025, с. 14–18). До аналізу залучено також біографічні та літературознавчі джерела про Дюлу Ійеша й історію публікації поезії.

5. Методи дослідження

У дослідженні застосовано біографічний метод – для реконструкції життєвого і творчого шляху Дюли Ійеша; історико-літературний метод – для висвітлення обставин створення та публікації поезії; метод цілісного художнього аналізу тексту – для розкриття образної структури твору; зіставний перекладознавчий аналіз – для порівняння оригіналу й перекладу та виявлення перекладацьких трансформацій (смислового розвитку, граматичних замін, лексичних доповнень, компенсації).

6. Виклад результатів дослідження

До класиків угорської літератури належить Дюла Ійеш (02.11.1902 – 15.04.1983) – угорський поет, прозаїк, драматург, перекладач, громадський діяч, член-кореспондент Угорської академії наук. На життя і творчий шлях Ійеша значний вплив мали його дитячі роки, які він провів у пустах – угорських степах Задунав'я в середовищі селянства – пастухів, наймитів і т. п., що вплинуло на його світогляд, він став одним із найяскравіших представників руху народних письменників. Ійеш уважав себе революціонером і соціалістом, був змушений емігрувати з батьківщини після поразки Угорської радянської республіки (1919), перебував у Парижі, де уводить до своїх віршів елементи сюрреалізму. У 1926 році він повертається додому і стає співробітником часопису «Нюгат» (Nyugat), навколо якого оберталося в ті часи літературно-мистецьке життя. Разом з Мігаєм Бабічем,

Деже Костолані та Арпадом Тотом вони сформували т. зв. друге покоління часопису. Ійеш віддаляється від робітничого руху і більше звертає увагу на питання матеріального та духовного становища рідного народу, його національної долі, гуманістичного налаштування у світі загалом.

1934 року побачили світ його подорожні записки про СРСР під назвою «росія» (Oroszország) (Illyés, 1934). Письменник побував і на українських теренах, у Харкові та Одесі. У «новозбудованому» суспільстві він засудив презирливе ставлення до селян, тривалу боротьбу з куркулями та ін. у час колективізації, як приклад цього він подає метафоричний образ серпа і молота з герба СРСР, які віддаляються один від одного, і молот не раз загрозливо зависає над серпом, готуючись до удару. Зустрічаються у нього короткі – без подробиць – згадки про голод. Його вражає велика кількість безпритульних дітей у країні, жорстоке ставлення до них, як, зрештою, і відсутність пропагованого братства між людьми загалом – на вулицях панує підозріливість, грубість, жорстокість і заздрість, а ще він бачить значне розшарування суспільства на бідних і багатих.

1938 року письменник видає свої щоденникові записи під назвою «Хто є угорець?» (Ki a magyar?), де пише: «Не фізична подоба, а спільне минуле, схожі турботи, атмосфера батьківщини об'єднує та відмежовує один народ від іншого народу з його інакшим минулим та сьогоденням» (Illyés, 1982). Під час Другої світової війни Ійеш перебував в Угорщині. Після німецької окупації країни та встановлення відкрито нацистського режиму Ференца Салаші у 1944 році Дюла Ійєш разом із Ласло Неметом, побоюючись репресій за антифашистську діяльність, ховався від арешту.

У 1945 він був обраний членом парламенту від лівої, але некомуністичної Національної селянської партії. Розчарувавшись у новому, соціалістичному устрої країни, наприкінці 1940-х він пішов із громадського життя, а 1949 року був позбавлений звання академіка Угорської академії наук, куди був прийнятий у 1945 р. (відновлений посмертно 1989 р.). Під час революції 1956 р. був обраний до ЦК Національної селянської партії, відновленої під назвою Партії Петефі. Щоденник, який він вів день у день з 23 жовтня 1956 року по 31 січня 1957 року, є свідченням того, як поет переживав період революції та перші репресії, будучи учасником і свідком подій. 1957 р. Ійеш заховав свій щоденник, він був оприявнений лише у квітні 2014 р. під назвою «Нас спіткала доля Атлантиди» (Atlantisz sorsára jutottunk) (Illyés, 2016).

На початку епохи Яноша Кадара він продовжував вести замкнутий спосіб життя («внутрішня еміграція»), а влада ставилася до нього як до ворога. Офіційна культурна політика того часу вважала народних письменників націоналістами та потенційними союзниками реакції, але для легітимізації системи більшість із них згодом були інтегровані, до того

ж Ійеша поважали в суспільстві за непересічний талант і вагомий доробок. Ситуація почала покращуватися в 1960-х роках, і від 1961 року його знову почали публікувати. У цей період митець часто бував за кордоном. У березні 1962 р. відвідав Флоренцію, де взяв участь у конференції Європейської письменницької спільноти у складі угорської делегації. У 1963 р. здійснив тримісячний тур по Європі, побував у Франції, Чехословаччині, Швеції, Ірландії та Сполучених Штатах Америки.

Твори літератора почали регулярно оприлюднювати від 1961 р., а до 1986 р. було опубліковано 22 томи його праць. Дюла Ійеш – лауреат декількох престижних угорських літературних нагород: премій ім. Лайоша Кошута (1948, 1953, 1970), Ференца Баумгартена (1931, 1933, 1934, 1936) і Аттіли Йожефа (1950). У 1965 та 1966 роках його номінували на Нобелівську премію. Іменем Ійеша називали Закарпатський обласний угорський драматичний театр у місті Берегові Закарпатської області. 1994 року засновано Премію імені Дюли Ійеша Угорської спілки письменників.

Митець залишив по собі вагомий літературний доробок. Його поезія є реалістичною, предметні замальовки наповнені переживаннями за людину, соціальну несправедливість, описові частини віршів забарвлені почуттями кохання, гумору, революційного запалу. З часом у його творчості з'являються описові вірші-притчі («Рухається плуг», «Прогулянка з власною тінню»). Новим типом його поезії є розлогі вірші-роздуми. У них навколишні предмети, речі лише пробуджують певні розмисли та асоціації («Перед пам'ятником женевській реформації», «Барток»). Його найілюстративніші, схожі на балади твори посилаються на певний момент в історії Угорщини («Я говорю про героїв», «Троє старих», «Промова Дожі»). Поезія останнього періоду творчості – це ліричні, символічного характеру вірші.

Одним із кращих прозових творів митця є соціографічний роман «Народ пуст» (Puszták népe, 1936), де поєднано соціографічний опис, історичний аналіз, автобіографію, опис краю і новелістичні епізоди. Тут автор описує важке життя, побут, звичаї життя найбіднішого селянства Угорщини початку XX століття та соціальну несправедливість, яку відчували люди, котрі працювали на великих маєтках, перебуваючи у повній економічній та юридичній залежності від землевласників, фактично живучи в умовах близьких до рабства. В інших творах «Обід у замку» (Ebéd a kastélyban, 1962), «Пажі Беатріси» (Beatrice apródjai, 1979) та ін. Ійеш малює всеосяжну картину угорської історії XX століття. Його автобіографічний роман «Гуни в Парижі» (Hunok Párisban, 1946) розповідає про світ угорських митців, які втекли до Парижа, роман «У човні Харона чи вияви старості» (Kháron

ladikján vagy az öregedés tünetei, 1969) – про старіння й смерть. Йому належить і монографія про Шандора Петефі (1936 р.).

Дюла Ійеша вважають одним із кращих угорських драматургів, у п'єсах «Вогонь факела» (Fáklyaláng, 1953), «Дьордь Дожа» (Dózsa György, 1956) він розмірковує над осмисленням історичних подій, проблемами загальнолюдської моралі тощо. Його цікавила й тема тиранії, це п'єса «Фаворит» (Különc, 1963), де він досліджує такі проблеми як причини появи тиранії, чи є межа тиранії і межа служіння тиранії. Ійеш створив і селянські комедії, особливий жанр фарсу, варіант ярмаркової комедії – «Блошиний бал» (Bolhabál, 1966).

В опрацюванні Ійеша декілька разів перевидавалися народні казки під назвою «Сімдесят сім угорських казок» (Hetvenhét magyar népmese, 1953). Він пише в передмові: «Я хотів об'єднати їх, зробити зрозумілими одразу для всіх нас, зберігаючи при цьому їхню унікальність. Зрештою, чим різноманітнішою є нація, тим вона є органічнішою; чим вона складніша, тим духовно багатша та вільніша, навіть барвистіша; так само як художник зі своїми кольорами» (Illyés, 1966, с. 5).

Окремі твори літератора дійшли й до українського читача. 1958 року в українському перекладі відомого критика і перекладача Юрія Шкробинця вийшов його роман «Народжені в пустах» (Ійеш, 1958). Окремі вірші Ійеша, вміщені в періодиці чи збірках поезії, з угорської перекладали Іван Петровцій («Всесвіт», 1982 № 11) та Юрій Шкробинець («Всесвіт», 1965 № 6; 1968 № 1; 1968. № 11).

Поезію «Слово про тиранію» (у дослівному перекладі – вірш «Одне речення про тиранію» – Egy mondat a zsarnokságról) поет написав у 1950 році, період комуністичної диктатури Матяша Ракоші, час арештів, ув'язнень і розстрілів. Джерелом натхнення для створення вірша став твір французького поета Поля Елюара (Paul Éluard): цей твір виник за зразком його поезії «Свобода» (Liberté). Із формального погляду Дюла Ійеш також багато запозичив із вірша Поля Елюара. Твір був опублікований 2 листопада 1956 року, в дні угорської революції в газеті «Літературна газета» (Irodalmi Újság) і поширювався в країні. Після придушення повстання за допомогою СРСР про поезію не згадували протягом десятиліть. Потім вона була знову заборонена й оприявнена в збірці творів Ійеша лише 1988 р.

Поезію вважають однією зі знакових, емблематичних поезій, поряд із «Гімном» Ференца Кьолчеї, «Закликом» Мігая Вьорьошмарті, «Національною піснею» Шандора Петефі, вона зайняла гідне місце серед найкращих творів угорського письменства. Чимало літераторів малювало картину світу, застиглого від страху перед «п'ятдесятими», серед них поезія Шандора Вереша, Іштвана Ваша, Яноша Пілінскі, Ференца Югаса, Ласло Надя

та ін., про небезпеку повернення автократії в Європі писав лауреат Нобелівської премії Імре Кертес. Натомість вона є напрочуд злободенною в наші часи, коли в країнах існує загроза відходу від демократії, світ починає схилятися до автократії, і навіть диктатури та деспотії, яких можуть вважати більш стійкими до внутрішніх викликів і реагування на зовнішні загрози, небезпеку світових воєн і проблеми виживання народів.

Це один із найсильніших і найсміливіших політичних творів угорської літератури XX-го століття, спрямований проти ракоші-сталінської деспотії і водночас проти тиранії загалом як антигуманного світового явища. Поезія і справді звучить начебто на одному подиху, на одному польоті думки. Вона розкриває онтологію тиранії: як вона діє, працює, як терор руйнує життя. На початку твору автор запитує і сам відповідає: «Де живе тиранія? – там живе тиранія». Цей зворот стає тавтологічним, пронизує увесь твір, що складається з сорока семи строф. І виявляється, що тиранія живе:

«…не лише у гарматному дулі,
не лише у в'язниці похмурій,
не лише у камерах допиту,
не лише у нічному мороку,
вартового різкому окрику,
там живе тиранія,
не лише у диму запоні
грубій злісно-гучній розмові,
у покаянні,
морзянці тюремній, воланні
не лише у суддівському вироку:
винен!
там живе тиранія,
не лише в по-солдатськи рішучому
«Готуйсь»
«Вогонь!», у барабанному дробі колючому
й у тому, що трупи
жбурляють до ями…» (Ійеш, 2025, с. 15).

Однак тиранія виходить за межі в'язниць, камер для допиту, розстрільних вироків. Вона зачаїлася також у телефонній слухавці, «яку крізь тишу глухо прослуховує стороннє вухо», і в зляканому шепотінні про новини, і в пізньому шурхотінні шин авто, що стоїть біля дому – натяк на т.зв. чорні воронки НКВС сталінських часів, що стали символом страху та репресій, на яких приїжджали для проведення арештів, переважно вночі. Тиранія живе:

«…не лише у навшпиньках вставанні
хай живе! – горланні,
у піснях, прославлянні
невтомних
долонь плесканні…» (Ійеш, 2025, с. 15).

Усе це відтворює картину часів соціалізму – масових демонстрацій, парадів з багатоголосим скандуванням «Хай живе!», «Ура!», урочистих зборів з плеском долонь, прославляння партії й народу, культу особи, оптимістичних пісень про трудові та ін. подвиги тощо.

Автор нагромаджує дедалі більше ознак тиранії, і виявляється, що вона тотальна, адже пронизує все довкола – від матеріального світу речей і культурних явищ до людських взаємин і навіть природи. А ще «вона всотується, просочується до твоїх мізків; ти б замислився, та ідеї твій розум зачав від неї…». Вона наче якась дивовижна жива субстанція, а радше, заразлива хвороба проникає скрізь і наповнює все собою, і водночас нівечить, покриває гнітючою атмосферою страху, болю, відрази і, врешті-решт, ти з нею зливаєшся в одне ціле:

«…де живе тиранія
вона кожне око ланцюгом обвила;
з тебе смердить, ллється,
ти сам тиранією звешся;
бо вже через тебе заклякло
дитя з переляку…» (Ійеш, 2025, с. 17).

Тиранія вдирається у приватне життя, у, здавалося б, ідилічні моменти повсякдення, кохання, жаги, в дитячі очі. І кожен без винятку є ланкою ланцюга тиранії, увесь народ є безсилим, безправним перед натиском задушливої більшовицької машини, яка руйнує життя всіх своїх підданих і жертв, що є цілковито безправними. «…слуга своїх власних пут, які ти створив і носиш тут». Адже у цей ланцюг вплетені не лише ті, хто тримає владу, а й ті, хто страждає від неї. Кожен так чи інакше вразливий. Кожен є рабом у ланцюгу рабства, до якого він прикутий:

«… і як тяжка хвороба
вона йде з тобою, як спогад;
і в поїзді, чуєш, колеса гримлять,
ти раб, ти є раб, стукотять» (Ійеш, 2025, с. 16).

Щохвилинний страх, моторошна тиша, тривога, очікування арешту, вигляд трупів, які тягнуть до ями, жахи депортацій – усе це свідчить про голгофу цілого суспільства та нації, поглинутих, понівечених та закатованих тиранією.

Тиранія може заплямувати рухи та жести кожної нещасної людини; вона супроводжує її «у раптово м'якшому / стиснутому рукостисканні», у застиглому обличчі коханої, «вона є в подружньому ложі, а доти в жаскій знемозі», автор передає всюдисущу атмосферу тотального гноблення почуттів покалічених. Бела Помагач писав: «Але ця монументальна поезія, що спускається в глибини пережитого потрясіння, відроджує саму сатанинську ситуацію і переважно не аналізує альтернативи моральним діям, а радше випромінює задушливе повітря компульсивної поведінки, позбавленої моральних можливостей» (Pomogáts, 2024).

Поезія Ійеша завершується палким закликом до Свободи, яку він вписує так само у все довкола – «У джунглі, пустелі, пташок гіллясті оселі», «в обриси моря і кораблів», у голу реальність, у цуцика малого, у радість одужання, у самотність оголену:

«… У всі клаптики мого зошита
У всі мої списані листки
У всі чисті сторінки
Де немає попелу
Я тебе вписую» (Ійеш, 2025, с. 17).

Поет ніби заклинає, замовляє, навіює, напророчує свободу, аби це прагнення здійснилося. Насичення, наповнення цим словом, його одне промовляння повертає його до життя, дає надію на краще.

«….Я вписую тебе
І силою одного цього слова
Я починаю жити знову
Щоб пізнати тебе і твоє ім'я
Я промовляю до тебе,
Свободо» (Ійеш, 2025, с. 18).

Здійснений науковицею, перекладачем з угорської мови Лесею Мушкетик переклад поезії адекватно передає тривожну атмосферу твору, а згодом його апеляцію до свободи та гуманізму людини. До 2025 року повного українського перекладу поезії не було. Відомо про деякі спроби в перекладі іншими мовами передати твір більш традиційними, чотирирядковими строфами з римуванням, однак це нам видається непродуктивним, оскільки автор не випадково вибрав вільний вірш для створення разючих образів, посилення емоційного фону, відтворення напруги та загрози. Водночас постійне повторення однієї граматичної форми призвело до утворення рим, тож деякі рядки Ійеша є римованими і перекладач дотримується цього, щоправда подеколи в інших рядках, що в перекладознавстві можна розглядати як прийом компенсації. Однак передача цих моментів була непростим завданням, адже угорська мова належить до фінно-угорської

групи мов, що цілковито відрізняється за багатьма параметрами від інших європейських, зокрема слов'янських (індо-європейська мовна група) серед іншого своїм аглютинативним характером. Вона лаконічна, стисло-виразна, здатна передавати глибину почуттів за мінімального обсягу, зберігаючи водночас фонетичну гармонію. Відтворення віршів спонукає перекладачів до власних знахідок і розмислів на цьому терені. Всюдисущість тиранії автор передає одним із численних угорських відмінків іменника – інесивом (внутрішньомісцевим відмінком), який означає перебування всередині чогось і граматично позначається закінченням *-ban, -ben*. Це закінчення легко римується з іншими словами, тож автор використовує його й далі в тексті.

Зрештою, у другій частині поезії це також стосується закінчення *-ra, -re,* ужитого Ійешем, що означає рух на поверхню чого-небудь (сублатив).

Подамо приклади цього:

Ott zsarnokság van	*Там живе тиранія*
nemcsak a rács-szilárdan	*не лише в заґратовано-міцно*
fölrakott arcvonásban	*закарбованих рисах обличчя*
s e rácsban már szótlan	*у цих ґратах, де безмовний*
vergődő jajsikolyban	*луна зойк, відчаю повний*

(Ійеш, 2025, с. 18).

az operában	*в опері,*
a trombitában	*у труб сурмлінні,*
ott van az utca sarkán	*на розі вулиці в місті*
az éppoly harsány –	*дзвенить так само голосисто –*
vigán vagy kongó zordan	*і весело чи гучно-похмуро*
feszülő kőszoborban	*у напружено кам'яній скульптурі*

(Ійеш, 2025, с. 15).

felírlak én	*Я вписую тебе*
dzsungelre sivatagra	*У джунглі, пустелі*
fészekre rekettyésre	*У пташок гіллясті оселі*
zengő gyermekkoromra	*Голосисте дитяче дозвілля*

(Ійеш, 2025, с. 17).

В останньому прикладі перекладач застосовує також прийом смислового розвитку й частково граматичних трансформацій, пояснюючи, про що йдеться, додаючи лексему і замінюючи однину на множину: *a trombitában – у труб сурмлінні* (дослівно – в сурмі, трубі); *bénító szólamokban – у слові, паралічем скутім* (дослівно – у паралізованих фразах).

7. Висновки і перспективи дослідження

Відомий угорський поет і письменник Дюла Ійеш пройшов складний життєвий і творчий шлях, який відтворив у своїх численних книгах. Він належав до кола народних письменників і прагнув змінити долю свого народу, став революціонером, однак у часи диктатури Матяша Ракоші розчарувався в новому суспільстві, і відтворив його атмосферу в талановитому поетичному творі «Слово про тиранію» (Egy mondat a zsarnokságról, 1950), який набув популярності в дні угорської революції 1956 р. і назавжди залишився як знаковий твір високої майстерності та соціального звучання в списку найкращих поезій угорської літератури. В Україні Ійеш відомий окремими перекладами віршів, а також роману «Народжені в пустах». 2025 р. поезія оприявнена в журналі іноземної літератури «Всесвіт» у перекладі Лесі Мушкетик під назвою «Слово про тиранію». На нашу думку, переклад передає атмосферу оригіналу, доносить до українського читача разючі рядки пісні-жалоби.

Доробок Дюли Ійеша перебуває в центрі уваги сучасних літературознавців (напр., Kulin 2014: 18–35; 2017). Відомий угорський літературознавець Бела Помагач писав: «Ми повинні час від часу згадувати та слухати цю поезію, якщо не хочемо забути болісний період нашого історичного минулого» (Pomogáts 2024).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в порівняльному аналізі перекладу Лесі Мушкетик з перекладами поезії іншими мовами, у докладному вивченні ритміко-синтаксичної організації тексту, а також у дослідженні рецепції творчості Дюли Ійеша в українському літературознавстві та перекладознавстві.

Література

1. Гьорьомбеї Андраш 1997. *Історія угорської літератури*. Переклад з угорської Лесі Мушкетик. Ніредьгаза.
2. Ійеш Дюла 1958. *Народжені в* пустах. *Роман*. Переклад з угорської Ю. Шкробинця. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво.
3. Ійеш Дюла 2025. Слово про тиранію. *Всесвіт* 1–4: с. 14–18.
4. Мушкетик Леся 2006. *Переклад з угорської на українську мову: теоретичні узагальнення і практичний* досвід. *Монографія*. Київ–Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф».
5. Талабірчук Оксана 2024. Граматичні трансформації у процесі художнього перекладу з угорської мови українською. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 3: с. 186–202.
6. Illyés Gyula 1934. *Oroszország. Úti jegyzetek*. Budapest: Nyugat.

7. Illyés Gyula 1982. *Ki a magyar*. Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Budapest: Magvető.
8. Illyés Gyula 1966. *Hetvenhét magyar népmese*. Budapest: Robert Godo.
9. Illyés Gyula 1969. *Kháron ladikján vagy az öregedés* tünetei. *Esszé-regény*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
10. Illyés Gyula 2016. *Atlantisz sorsára jutottunk. Naplójegyzetek 1956–1957*. Budapest: Magyar Szemle.
11. Kulin Borbála 2014. „Bent vagyunk a csapdában". A cselekvés és a szubjektum integritásának problémája Illyés Gyula *Tiszták* című drámájában. *Studia Litteraria* 53/1–2: 18–35. o. https://doi.org/10.37415/studia/2014/53/4026
12. Kulin Borbála 2017. *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében*. Budapest: L'Harmattan.
13. Pomogáts Béla 2024. A zsarnokság természetrajza – Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról*. *Várad* 10. https://epa.oszk.hu/00100/00181/00004/Varad_4sz_20.htm (Дата звернення: 15.07.2026).
14. Vasy Géza 2002. *Illyés Gyula*. Budapest: Elektra.

References

1. Görömbei, András 1997. *Istoriia uhorskoi literatury* [History of Hungarian literature]. Translated from Hungarian by Lesia Mushketyk. Nyíregyháza. (In Ukrainian)
2. Illyés, Gyula 1958. *Narodzheni v pustakh. Roman* [People of the Puszta. Novel]. Translated from Hungarian by Yu. Shkrobynets. Uzhhorod: Zakarpatske oblasne vydavnytstvo. (In Ukrainian)
3. Illyés, Gyula 2025. *Slovo pro tyraniiu* [A word on tyranny]. *Vsesvit* 1–4: pp. 14–18. (In Ukrainian)
4. Mushketyk, Lesia 2006. *Pereklad z uhorskoi na ukrainsku movu: teoretychni uzahalnennia i praktychnyi dosvid. Monohrafiia* [Translation from Hungarian into Ukrainian: Theoretical generalizations and practical experience. Monograph]. Kyiv–Nizhyn: TOV Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf». (In Ukrainian)
5. Talabirchuk, Oksana 2024. *Hramatychni transformatsii u protsesi khudozhnoho perekladu z uhorskoi movy ukrainskoiu* [Grammatical transformations in the process of literary translation from Hungarian into Ukrainian]. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 3: pp. 186–202. (In Ukrainian)
6. Illyés, Gyula 1934. *Oroszország. Úti jegyzetek* [Russia. Travel notes]. Budapest: Nyugat. (In Hungarian)
7. Illyés, Gyula 1982. *Ki a magyar* [Who is Hungarian?]. Foreword and notes by Gábor Szigethy. Budapest: Magvető. (In Hungarian)
8. Illyés, Gyula 1966. *Hetvenhét magyar népmese* [Seventy-seven Hungarian folk tales]. Budapest: Robert Godo. (In Hungarian)
9. Illyés, Gyula 1969. *Kháron ladikján vagy az öregedés tünetei. Esszé-regény* [In Charon's boat, or the symptoms of ageing. Essay novel]. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. (In Hungarian)

10. Illyés, Gyula 2016. *Atlantisz sorsára jutottunk. Naplójegyzetek 1956–1957* [We have met the fate of Atlantis. Diary notes 1956–1957]. Budapest: Magyar Szemle. (In Hungarian)
11. Kulin, Borbála 2014. „Bent vagyunk a csapdában". A cselekvés és a szubjektum integritásának problémája Illyés Gyula *Tiszták* című drámájában ["We are in the trap": The problem of action and the integrity of the subject in Gyula Illyés's drama *The Pure Ones*]. *Studia Litteraria* 53/1–2: pp. 18–35. https://doi.org/10.37415/studia/2014/53/4026 (In Hungarian)
12. Kulin, Borbála 2017. *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében* [The relationship between ethics and aesthetics in the oeuvre of Gyula Illyés]. Budapest: L'Harmattan. (In Hungarian)
13. Pomogáts, Béla 2024. *A zsarnokság természetrajza – Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról* [The anatomy of tyranny – Gyula Illyés: *A Sentence on Tyranny*]. *Várad* 10. https://epa.oszk.hu/00100/00181/00004/Varad_4sz_20.htm (Accessed: 15.07.2026). (In Hungarian)
14. Vasy, Géza 2002. *Illyés Gyula* [Gyula Illyés]. Budapest: Elektra. (In Hungarian)

Новий переклад угорської поезії Дюли Ійеша «Egy mondat a zsarnokságról» українською мовою

Барань Єлизавета, доктор філософії, доцент. Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, кафедра філології, доцент. Ніредьгазький університет, Інститут мовознавства та літератури, доцент. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Берта Елеонора, кандидат філологічних наук, доцент. Ужгородський національний університет, кафедра угорської філології, доцент. Ужгородський центр гунгарології, директор. bertanora73@gmail.com, ORCID: 0009-0007-5526-3982.

Статтю присвячено опису життєвого і творчого шляху угорського поета, прозаїка й драматурга Дюли Ійеша, представника руху угорських народних письменників, доробок якого відображає складну історію Угорщини XX століття, позначену революційними подіями, еміграцією та подальшим розчаруванням у соціалістичному ладі. Зазначено, що окремі твори Дюли Ійеша дійшли до українського читача у перекладах Юрія Шкробинця та Івана Петровція. Розглянуто історію створення й публікації його поезії «Слово про тиранію» (Egy mondat a zsarnokságról, 1950), написаної за диктатури Матяша Ракоші й оприлюдненої в дні угорської революції 1956 року, а також десятиліття її замовчування за радянської влади. Наголошено на тому, що поезія є одним із найсильніших і найсміливіших політичних творів угорської літератури XX століття, спрямованих проти ракоші-сталінської деспотії і водночас проти тиранії загалом як антигуманного світового явища. У цьому контексті проаналізовано новий український переклад твору, здійснений Лесею Мушкетик під назвою «Слово про тиранію» й опублікований 2025 року в журналі «Всесвіт». Проаналізовано художню структуру твору, побудовану на рефрені «там живе тиранія», що розгортає картину тотального гноблення – від матеріального світу до найінтимніших порухів душі, зачіпаючи

приватне життя й дитинство людини. Особливу увагу приділено перекладацьким рішенням Лесі Мушкетик: вибору вільного вірша, частковому збереженню римованості засобом компенсації, відтворенню граматичних особливостей угорської мови – інесива *(-ban, -ben)* та сублатива *(-ra, -re),* які в оригіналі формують ритмічну й смислову тканину тексту. На прикладах показано перекладацькі трансформації – смисловий розвиток, граматичні заміни, лексичні доповнення, що передають експресію та емоційну напругу першотвору. Переклад Лесі Мушкетик передає атмосферу оригіналу, доносить до українського читача разючі рядки пісні-жалоби. Наголошено на злободенності поезії в контексті сучасних загроз демократії та посилення авторитарних тенденцій у світі. Зроблено висновок, що переклад адекватно відтворює атмосферу оригіналу й заклик до свободи, залишаючись першим повним українським перекладом поезії.

Ключові слова: *Дюла Ійеш, «Слово про тиранію», художній переклад, угорська поезія, тоталітаризм, вільний вірш, граматичні трансформації.*

A new Ukrainian translation of Gyula Illyés's poem "Egy mondat a zsarnokságról"

Erzsébet Bárány, PhD, associate professor. Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Department of Philology, associate professor. University of Nyíregyháza, Institute of Linguistics and Literature, associate professor. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Eleonóra Berta, candidate of philological sciences, associate professor. Uzhhorod National University, Department of Hungarian Philology, associate professor. Uzhhorod Centre for Hungarology, director. bertanora73@gmail.com, ORCID: 0009-0007-5526-3982.

The article provides an overview of the life and literary career of the Hungarian poet, prose writer, and dramatist Gyula Illyés, a representative of the Hungarian *népi írók* ("populist writers") movement, whose oeuvre reflects the complex history of twentieth-century Hungary, marked by revolutionary events, emigration, and his subsequent disillusionment with the socialist system. It is noted that several works by Gyula Illyés have become available to Ukrainian readers in translations by Yurii Shkrobynets and Ivan Petrovtsii. The article examines the history of the composition and publication of his poem *One Sentence on Tyranny* (*Egy mondat a zsarnokságról*, 1950), written during the dictatorship of Mátyás Rákosi and first published during the Hungarian Revolution of 1956, as well as the decades during which the poem was suppressed under the socialist regime. It is emphasised that the poem is one of the most powerful and courageous political works of twentieth-century Hungarian literature, directed against Rákosi–Stalinist despotism while at the same time addressing tyranny more broadly as an anti-human phenomenon of universal relevance. Within this context, the article analyses the new Ukrainian translation of the poem by Lesia Mushketyk, entitled *Slovo pro tyraniiu* (*A Word on Tyranny*), published in 2025 in the journal *Vsesvit* (*Universe*). The artistic structure of the poem is examined, with particular attention to the refrain "tyranny

dwells there", which develops an image of total oppression extending from the material world to the most intimate movements of the human soul, affecting both private life and childhood. Special attention is devoted to Lesia Mushketyk's translation strategies, including her use of free verse, the partial preservation of rhyme through compensation, and the rendering of grammatical features of Hungarian, particularly the inessive suffixes *(-ban, -ben)* and the sublative suffixes *(-ra, -re)*, which contribute to the rhythmic and semantic structure of the original text. Selected examples illustrate a range of translation transformations, including semantic development, grammatical substitutions, and lexical additions, all of which serve to reproduce the expressive force and emotional intensity of the source text. Lesia Mushketyk's translation successfully conveys the atmosphere of the original and communicates to Ukrainian readers the striking lines of this lament-like poem. The article also emphasises the continuing relevance of the poem in the context of contemporary threats to democracy and the growing presence of authoritarian tendencies worldwide. It concludes that the translation adequately recreates the atmosphere of the original and its appeal for freedom, while remaining the first complete Ukrainian translation of the poem.

Keywords: *Gyula Illyés, "One Sentence on Tyranny", literary translation, Hungarian poetry, totalitarianism, free verse, grammatical transformations.*

Illyés Gyula „Egy mondat a zsarnokságról" című versének új ukrán fordítása

Bárány Erzsébet, PhD, docens. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Filológia Tanszék, docens. Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, főiskolai docens. barany.erzsebet@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0001-8395-5475.

Berta Eleonóra, a filológiai tudományok kandidátusa, docens. Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Filológiai Tanszék, docens. Ungvári Hungarológiai Központ, igazgató. bertanora73@gmail.com, ORCID: 0009-0007-5526-3982.

A tanulmány áttekintést nyújt Illyés Gyula magyar költő, prózaíró és drámaíró életéről és irodalmi pályájáról. Illyés a magyar népi írók mozgalmának képviselője volt, életműve pedig a 20. századi Magyarország összetett történelmét tükrözi, amelyet forradalmi események, emigráció, valamint a szocialista rendszerből való későbbi kiábrándulás határozott meg. A tanulmány megjegyzi, hogy Illyés Gyula több műve Jurij Skrobinec és Ivan Petrovci fordításában vált hozzáférhetővé az ukrán olvasóközönség számára. A szerzők bemutatják az *Egy mondat a zsarnokságról* (1950) című vers keletkezésének és publikálásának történetét. A mű Rákosi Mátyás diktatúrája idején született, és először az 1956-os magyar forradalom napjaiban jelent meg, majd a szocialista rendszer időszakában évtizedeken át elhallgatták. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a vers a 20. századi magyar irodalom egyik legerőteljesebb és legbátrabb politikai alkotása, amely egyrészt a Rákosi–sztálinista önkényuralom ellen irányul, másrészt általánosabb értelemben a zsarnokságot mint egyetemes, embertelen jelenséget állítja középpontba. Ebben az összefüggésben a tanulmány Leszja Musketik új ukrán fordítását elemzi, amely

Слово про тиранію (*Szó a zsarnokságról*) címmel 2025-ben jelent meg a *Vszeszvit* (*Világegyetem*) folyóiratban. A szerzők vizsgálják a vers művészi szerkezetét, különös figyelmet fordítva az „ott zsarnokság van” refrénre, amely a totális elnyomás képét bontja ki az anyagi világtól egészen az emberi lélek legintimebb rezdüléséig, érintve a magánéletet és a gyermekkort is. Kiemelt figyelmet kapnak Leszja Musketik fordítói megoldásai, így a szabadvers alkalmazása, a rímelés részleges megőrzése kompenzációs eljárással, valamint a magyar nyelv grammatikai sajátosságainak visszaadása, különösen az inessivusi *(-ban, -ben)* és a sublativusi *(-ra, -re)* ragoké, amelyek az eredeti szöveg ritmikai és jelentésbeli szerkezetének fontos elemei. A kiválasztott példák különféle fordítói transzformációkat szemléltetnek, köztük jelentésfejlesztést, grammatikai helyettesítéseket és lexikai betoldásokat, amelyek hozzájárulnak a forrásszöveg expresszivitásának és érzelmi feszültségének visszaadásához. Leszja Musketik fordítása sikeresen közvetíti az eredeti mű atmoszféráját, és eljuttatja az ukrán olvasóhoz e sirató jellegű költemény megrázó sorait. A tanulmány hangsúlyozza a vers napjainkban is érvényes aktualitását a demokráciát fenyegető kortárs veszélyek és a világszerte erősödő autoriter tendenciák összefüggésében. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a fordítás megfelelően adja vissza az eredeti mű hangulatát és szabadságra irányuló felhívását, miközben a vers első teljes ukrán fordításának tekinthető.

Kulcsszavak: *Illyés Gyula, „Egy mondat a zsarnokságról”, műfordítás, magyar költészet, totalitarizmus, szabadvers, nyelvtani átalakítások.*

© Барань Єлизавета, Берта Елеонора, 2026